

ТРАНСКОРДОННИЙ РЕГІОН ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Ключові слова: транскордонний регіон, рівень розвитку, територіальна організація.

Вступ. Постановка наукової проблеми. Транскордонне співробітництво та наявність кордону є найважливішими ознаками транскордонного регіону. Саме транскордонне співробітництво є одним з чинників, який позитивно впливає на рівень конкурентоспроможності територій транскордонного регіону, сприяє вирівнюванню якості життя населення прикордонних територій, мобілізації місцевих ресурсів для

підвищення ефективності їх використання. Поглиблення транскордонного співробітництва відкриває нові можливості для активізації господарської діяльності на периферійних територіях й підвищення їх конкурентоспроможності шляхом мобілізації природно-ресурсного та трудового потенціалу сусідніх територій. Окрім цього, в сучасних умовах глобалізації та інтеграції, коли зникає бар'єрна функція кордону між державами, посилюються зв'язки між державами на різних рівнях, вивчення транскордонних регіонів є надзвичайно актуальним, особливо для України на сучасному етапі проведення переговорів щодо підписання Договору про асоційоване членство з ЄС.

Аналіз останніх публікацій з цієї проблеми. Розгляду питання транскордонного регіону присвячено чимало праць географічного, економічного, політичного профілю. З вітчизняних вчених даною проблематикою займалися П. Беленький, Н. Мікула [1], І. Студенніков, Г. Кулешова та інші. Зокрема, П. Беленький та Н. Мікула розглядають конкурентність на транскордонних ринках, І. Студенніков досліджує транскордонне співробітництво та його місце в регіональному розвитку, Г. Кулешова розглядає транскордонний регіон як адміністративне утворення в межах прийнятих границь. Проте праць, які б досліджували транскордонний регіон з точки зору суспільної географії в українській науці недостатньо. Саме тому **метою** цієї статті є дослідження транскордонного регіону як об'єкта суспільної географії.

Основними **завданнями**, котрі вирішувалися в процесі дослідження, були: показати основні визначення поняття "транскордонний регіон", подати концептуальну схему його функціонування; висвітлити особливості транскордонного регіону та виділити основні елементи його територіальної організації.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Системне теоретико-методологічне суспільно-географічне пізнання транскордонних регіонів передбачає насамперед ідентичне обґрунтування та аналіз об'єкта і предмету вивчення, системи умов, чинників і детермінант їх функціонування і конкурентоспроможності, методів і методики їх поглибленого вивчення. Інваріантним (теоретичним) об'єктом суспільно-географічного дослідження виникнення і функціонування транскордонних регіонів є транскордонний регіон (ТКР) під яким розуміємо певну територію, яка характеризується наявністю схожих умов (геополітичних, природно-географічних і соціально-економічних), подібних проблем різноманітного характеру (політичних, економічних, соціальних, демографічних, екологічної безпеки тощо), що вирішуються за допомогою транскордонного співробітництва; територія, яка охоплює прикордонні регіони двох або декількох держав, що мають спільний кордон. Іншими словами, ТКР є формою здійснення суспільно-географічного процесу і транскордонного співробітництва на основі використання потенціалу відповідної території з метою вирішення своїх національних, політичних,

економічних, інтеграційних та інших інтересів. Предметом суспільно-географічного вивчення ТКР є територіальна організація компонентів, елементів, функцій та рівнів управління, які разом із детермінантами впливають на рівень конкурентоспроможності і викликають ряд позитивних ефектів інтеграційного, політичного, економічного, соціального характеру (рис. 1).

Засобом поглибленого вивчення ТКР є аналіз його функціональної структури як сукупності суттєвих зв'язків між його компонентами, внутрішніми властивостями предметів і явищ. У суспільній географії найважливішими ознаками функціональної структури вважають територіальну спеціалізацію, рівень розвитку, його комплектність і пропорційність та особливості управління [5, 106-107].]

Головними компонентами-складниками ТКР виступають галузі чи види діяльності людини, насамперед виробничої і соціальної, а також транскордонної. Зовнішній аспект функціонування цих галузей (видів діяльності) проявляється в територіальній спеціалізації. Внутрішній аспект функціонування виявляється у певних пропорціях (галузових, міжгалузових), які за ринкових умов можуть спричиняти виникнення та існування низки проблем. Транскордонне співробітництво, а також науково-обґрунтовані програми і стратегії регіонального розвитку дозволяють раціонально використовувати природні, трудові та інші ресурси території, а також переваги суспільно-географічного положення і отримувати додаткові і позитивні ефекти.

Другою частковою структурою функціонування ТКР є територіальна, яка характеризує особливості розміщення об'єктів даного регіону, співвідношення і територіальну взаємодію (через систему зв'язків) різних форм територіального зосередження діяльності людини, в тому числі транскордонної. Умовно територіальна структура є "проекцією" розміщення компонентів ТКР на відповідній території, що зумовлено впливом наявних передумов і системи чинників. Такі форми територіального зосередження в теорії суспільної географії називають елементами територіальної структури, які теоретично (змістовно) і територіально слід уніфікувати з метою співставлення отримуваних результатів. Таким чином, ця фундаментальна суспільно-географічна категорія добре описує схему територіальної організації ТКР, зокрема її складність, територіальні масштаби та композиційні властивості об'єктів та їх поєднань.

Методом (засобом) виявлення елементів територіальної структури ТКР якоїсь території є концепція суспільно-географічного районування [6, 25]. Стосовно ТКР вона може бути представлена макро-, мезо- та мікрорайонами. ТКР за масштабом території, суттю та виконуваними функціями є макроутворенням, яке називаємо транскордонним макрорайоном, або макрорегіоном.

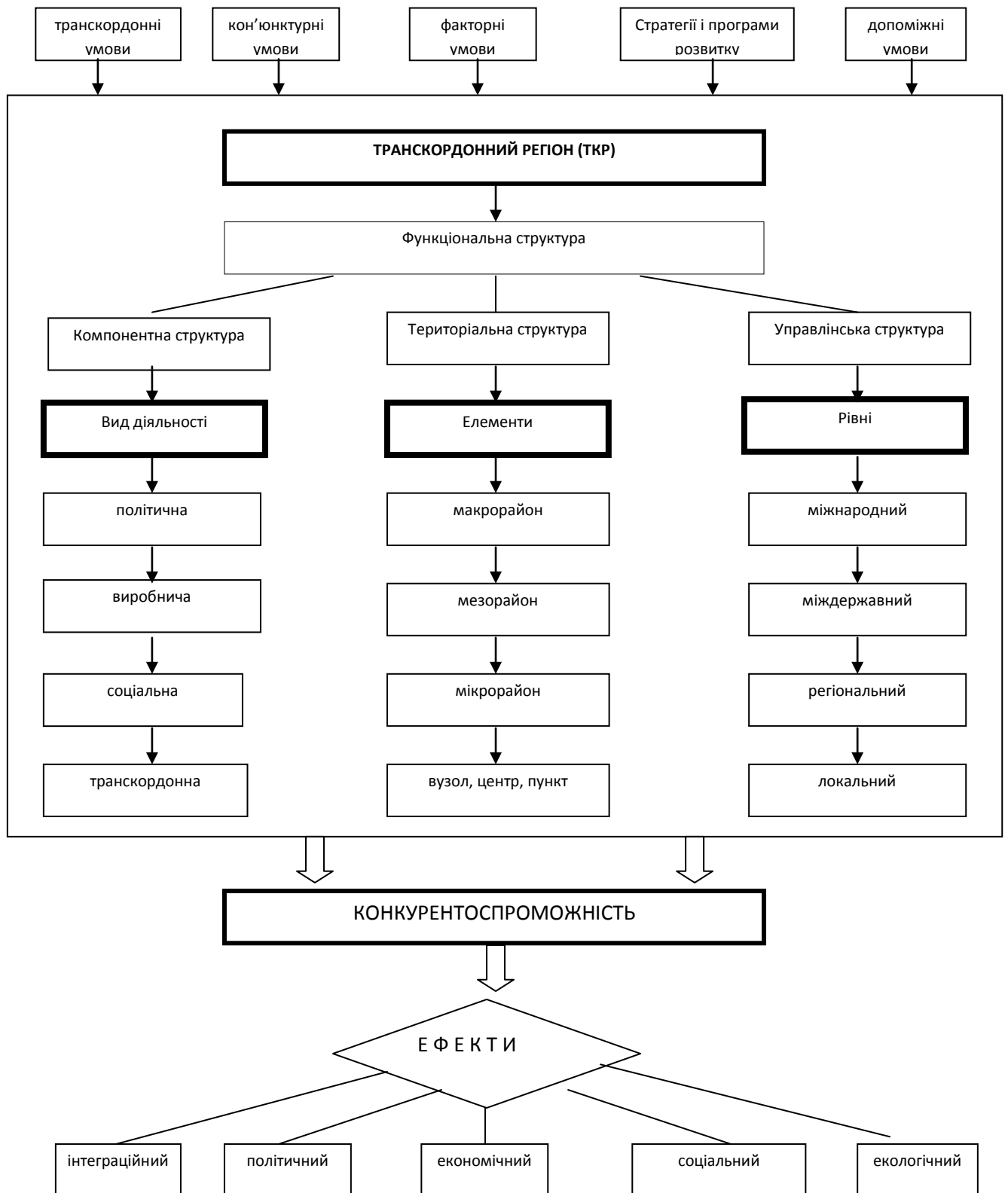

Рис. 1. Концептуальна схема функціонування транскордонного регіону

Як відомо, суспільно-географічні макрорайони поділяються на мезорайони (або підрайони) та мікрорайони. Мезорайонами вважаються

© Економічна та соціальна географія. – 2014. – вип. 1 (69)

суспільно-географічні утворення в межах адміністративних областей, конурбацій та великих агломерацій. Складовими мікрорайонів вважаються групи адміністративних районів, окремі низові адмінрайони, вузли, центри і пункти, господарські місцевості, середні та малі міські агломерації.

Взагалі форми територіального зосередження ТКР і його діяльності не повинні мати лише транскордонний зміст, а їх змістовну основу можуть формувати також поєднання об'єктів господарської, соціальної і інших видів діяльності на відповідній території, що є більш переконливим аргументом для їх виділення і функціонування. Їх можна назвати господарсько-транскордонними (для зручності вимови – транскордонно-господарськими) одиницями подібно до транспортно-економічних елементів територіальної структури транспортної системи чи митно-господарськими елементами митної діяльності.

Стосовно оцінки сучасної територіальної організації ТКР, то основними її елементами є транскордонно-господарський макро-, мезо- і мікрорайон, а формами останнього є вузол, центр та пункт. На нашу думку, ТКР фактично є транскордонно-господарським макрорайоном – це значна, досить компактна територія держави або декількох держав, що мають спільний кордон з подібним геополітичним і транспортно-географічним положенням, спеціалізацією виробництва, схожими проблемами різноманітного характеру (політичного, економічного, соціального, демографічного, екологічного) з мережею установ, організацій, об'єднань, які займаються питаннями транскордонної співпраці по обидва боки кордону з метою усунення вищевказаних проблем, вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку та підвищенню стандартів життя мешканців прикордоння.

Транскордонно-господарський мезорайон (чи підрайон) – це функціонально-територіальна частина макрорайону, адміністративно цілісна територія держави (декілька адміністративних областей), що має вихід до кордону, характеризується певною спеціалізацією виробництва, структурою ЗЕД, інноваційним потенціалом і іншими особливостями та мережею організацій, об'єднань, які займаються питаннями транскордонної співпраці, що розміщені в головних адміністративних центрах.

Транскордонно-господарський мікрорайон – це частина мезорайону в межах адміністративної області, в господарсько-адміністративних центрах якої функціонують органи управління і самоврядування, в структурі яких є відділи (сектори, осередки) з питань зовнішньоекономічного та транскордонного співробітництва.

Ефективною формою територіального зосередження транскордонно-господарської діяльності є транскордонно-господарський вузол – локальне утворення, яке характеризується високою кількістю реалізованих транскордонних проектів у великому місті на основі тісних економічних, соціальних, управлінських зв'язків і спільного потенціалу території (інфраструктура, трудові ресурси, науковий та інноваційний потенціал тощо).

Елементами територіальної структури нижчого порядку можуть бути транскордонно-господарські центри та пункти. Центри – територіально-локалізована сукупність митних об'єктів, які мають спільне розташування (переважно в обласних або районних центрах, центрах воєводств, гмін, земель), які не є транскордонно-господарськими вузлами, а також міста зі значним досвідом транскордонного співробітництва.

Найменшою (елементарною) одиницею територіальної структури ТКР є пункти – це мікроутворення в суспільно-географічному розумінні; це населенні пункти, які можуть бути віддаленими від великих виробничих підприємств, можуть бути розташовані поблизу державного кордону і підпадати під дію програм транскордонного співробітництва (наприклад, під дію Програми "Польща-Білорусь-Україна").

Адекватною двом розглянутим вище структурам повинна бути третя – управлінська, яка змістовно включає ієрархічно впорядковані рівні управління транскордонним процесом у ТКР, тобто територіально реалізує механізм прийняття рішень, від яких залежить досягнення поставлених цілей, кінцевий результат підвищення рівня конкурентоспроможності ТКР і отримання низки позитивних ефектів (рис. 1). у сучасній науковій літературі можна зустріти думку про наявність декількох рівнів управління транскордонним співробітництвом [3, 386-387)]. Стосовно ТКР та реалізації в ньому транскордонного процесу виділяємо чотири рівні управління:

- міжнародний – реалізується політика загальноєвропейських інтересів);
- міждержавний – узгоджуються національні інтереси із загальноєвропейськими;
- регіональний – реалізуються національна політика транскордонного співробітництва із врахуванням інтересів регіону.
- локальний – конкретні відносини між суб'єктами прикордонних територій.

В сучасних умовах при активному розвитку транскордонного співробітництва все більше уваги приділяється розвитку прикордонних територій, підвищенню їх конкурентоспроможності. Основою розвитку транскордонного регіону є узгоджена взаємодія п'яти детермінант, які і визначають рівень конкурентоспроможності ТКР: факторні умови, кон'юнктурні умови, програми та стратегії економічного розвитку, транскордонні умови та допоміжні умови.

Факторні умови включають природно-ресурсний та трудовий потенціал. Саме природні умови (рельєф) та ресурси визначають ступінь насичення транскордонного регіону інфраструктурою, визначають напрями спеціалізації промисловості. Нарощування конкурентоспроможності неможливе без нарощування трудового потенціалу. Саме тому важливим є кількість та якісні показники: чисельність і склад трудових ресурсів відповідно статі, віку, місця проживання, освітній рівень, професійно-кваліфікаційна структура.

До кон'юнктурних факторів належать: галузева, територіальна та функціональна структура економіки, експортний потенціал та інноваційна діяльність. Ця детермінанта показує, якими галузями представлена економіка транскордонного регіону, здатність регіонального виробництва виробляти та реалізовувати продукцію і послуги на внутрішньому та зовнішньому ринках за наявного рівня інноваційності.

Третя детермінанта включає програми соціально-економічного розвитку транскордонного регіону, в яких закладені основні інвестиційні пріоритети, пріоритети у розміщенні виробництва, механізми реалізації заходів. Саме тому конкурентоспроможність транскордонного регіону залежить від цілеспрямованої діяльності центральних та регіональних місцевих влад та ключових стратегій розвитку.

Транскордонні умови (кордон та стан прикордонної інфраструктури, юридична база діяльності транскордонних регіонів та фінансування з фондів ЄС в рамках програм транскордонного співробітництва) є наступною детермінантою конкурентоспроможності транскордонного регіону. Особливістю ТКР є наявність кордону та прикордонної інфраструктури. Чим кращий рівень інфраструктури, тим існують кращі умови для співпраці між прикордонними територіями, що забезпечує безперебійне функціонування взаємозв'язків між об'єктами та суб'єктами ТКС, що в свою чергу сприяє розвитку бізнесу, підвищенню конкурентоспроможності прикордонних територій [6, 244–249]. Юридична база є основою для ТКС, в якій закладені основні напрями діяльності прикордонних територій, які сприяють вирішенню спільних проблем та реалізації заходів. Саме фінансування з фондів ЄС є одним з чинників зменшення диспропорцій між центральними та периферійними територіями, покращення рівня життя населення.

До п'ятої детермінанти відносимо освітньо-культурні зв'язки та транспортну інфраструктуру, яка є критерієм рівня освоєння території, фактором залучення населення та виробництва, розвитку інтеграційних процесів.

Отже, функціонування ТКР при умові всебічного і наукового обґрунтованого використання конкурентних переваг (транскордонних і кон'юнктурних умов, факторів і чинників, стратегій і програм розвитку та допоміжних умов) неодмінно призводить до підвищення конкурентоспроможності. Остання, в свою чергу, викликає цілу низку інтеграційних, політичних, економічних, соціальних, екологічних та інших ефектів, які проявляються у: формуванні стабільного політичного середовища у регіоні; підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів та пожвавлення і збагачення місцевого та регіонального життя як у матеріальній так і нематеріальній сфері; зміцненні позиції країни-члена ТКР на міжнародній арені та її активної ролі в Європі.

Список використаних джерел

1. Беленький П. Ю., Мікула Н. А., Матвеев Є. Е. Конкурентність на транскордонних ринках. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2005. – 214 с.
2. Європейська інтеграція: Навч. посіб. / За ред. С. В. Федонюка, В. Й. Лажніка. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – с. 386–387.
3. Кулешова Г. О. Прикордонний регіон як об'єкт суспільно-географічних досліджень / Г. О. Кулешова // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний збірник наукових праць. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2008. – Вип. 5 (2). – С. 209–212.
4. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії: Навч. Посібник. – К.: Вища школа, 1996. – С. 106–107.
5. Пістун М. Д. Суспільно-географічне районування України. Текст лекції. – К., 1999. – 41 с.
6. Повх Г. П. Зміст та значення інфраструктурного забезпечення транскордонного співробітництва / З.В. Герасимчук, Г.П. Повх // Зб. наук. пр. Черкаського державного технологічного університету. – Серія: Економічні науки. – Випуск 24. – Частина II. – Черкаси: ЧДТУ, 2009. – 358с. – С. 244–249.
7. Студенніков І. Транскордонне співробітництво та його місце в регіональному розвитку // Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України. За ред. С. Максименка. – К.: Логос, 2000. – 171 с.

Алісова О. І. Транскордонний регіон як об'єкт вивчення суспільної географії

У статті подано визначення поняття "транскордонний регіон", показана концептуальна схема його функціонування. Висвітлено особливості транскордонного регіону як об'єкта вивчення суспільної географії та виділені елементи його територіальної організації.

Ключові слова: транскордонний регіон, рівень розвитку, територіальна організація.

Алісова А. И. Трансграничный регион как объект изучения общественной географии. В статье подано определение понятия "трансграничный регион", показана концептуальная схема его функционирования. Высветлены особенности трансграничного региона как объекта общественной географии и выделены элементы его территориальной организации.

Ключевые слова: трансграничный регион, уровень развития, территориальная организация.

Alisova O. I. Transborder region as the object of social geography. This article considers the definition of "transborder region", shows the conceptual scheme of its operation. The basic features of transborder region as the object of social geography and elements of its territorial organization are presented.

Key words: transborder region, level of development, territorial organization.